

SANTRAUKA. Straipsnis nagrinėja klausimą, kokią Lietuvos Tarybos nariai įsivaizdavo Lietuvą būsiant ateityje ir kaip į šiuos jų įsivaizdavimus reikėtų žiūrėti praėjus šimtui metų. Straipsnyje aptariami Tarybos narių įsitikinimai trimis svarbiais klausimais: būsimos valstybės vidaus tvarka, santykiai su kaimyninėmis valstybėmis, valstybės politika mažumų atžvilgiu.

RAKTAŽODŽIAI: Taryba, nepriklausoma Lietuvos valstybė, mažumos politika, užsienio politika, Pirmojo pasaulinio karo pabaiga.

Esminis Tarybos vaidmuo atkuriant Lietuvos valstybingumą¹ Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje yra neginčytinas. Man apie tai nereikia pasakoti: *Der Litauische Landesrat* – taip Taryba vadinta vokiškai – tapo esminiu lietuvių siekio atkurti nepriklausomybę ramsčiu. Lietuvos Tarybos vaidmuo neapsiribojo vien Vasario 16-osios ir tų pačių metų lapkričio 9-osios – vokiečių pralaimėjimo dienos – įvykiais. Ji ir po karo liko varomąja jėga tiek tarptautinėje plotmėje, tiek Lietuvos vidaus politikoje.

Mažiau aiškus jos vaizdas, jei kalbama apie Tarybos reikšmę iš nūdienos perspektyvos. Kokios tuometinių įvykių atminties vietos yra tapusios neatsiejama dabartinio Lietuvos identiteto dalimi? Kokiais Tarybos veiklos procesais ir pavyzdžiais gali

¹ Šis tekstas parengtas remiantis straipsniais ir iš dalies pratęsia jų ciklą, kuriuose aš per pastaruosius metus nušviečiau Lietuvos Tarybos veiklą ir Vokietijos požiūrį į Lietuvą. Kadangi šie straipsniai iki šiol publikuoti tik vokiečių arba (ir) anglų kalbomis, pamaniau, kad būtų tikslinga, jei jų pagrindu pasirodytų lietuviška straipsnio versija. Rašant šį tekstą buvo naudotasi ir kitais šaltiniais, pavyzdžiui: Tauber J. *Die Last der Geschichte* (liet. *Istorijos našta*). Apie Tarybos svarstymus dėl būsimos Lietuvos valstybės. Paskelbta Gerto von Pistohlkorso 70-ųjų gimimo metinių proga išleistame straipsnių rinkinyje *Ostseeprovinzen, Baltische Staaten und das Nationale* (liet. *Pabaltijo provincijos, Baltijos valstybės ir tautiškumas*). Parengė N. Angermann ir kt. Münster: LIT, 2005, 389–402; Tauber J. Stubborn Collaborators: The Politics of the Lithuanian Taryba, 1917–1918. *Journal of Baltic Studies*, nr. 37, 2006, 194–209; Tauber J. „No Alliees“. The Lithuanian Taryba and the National Minorities 1916–1918. *Journal of Baltic Studies*, nr. 38, vol. 4, 2007, 433–444. Tauber J. Eine Frage der Taktik: Preußisch-Litauen und die litauische Nationalbewegung 1914–1918 (liet. *Taktikos klausimas: Prūsų Lietuva ir lietuvių nacionalinis judėjimas 1914–1918*). In *Navicula Litterarum Balticarum*. Parengė S. Kessler ir Ch. Schiller. Proginis leidinys minint Jocheną D. Range'ės 65-ąjį gimtadienį. Wiesbaden: Harrasowitz, 2006, 241–249. Kadangi prie aukščiau išvardytų straipsnių pridėti išsamesni naudotos literatūros sąrašai, šio teksto išnašose nurodomi tik citatų šaltiniai. Dėkoju Audriui Paurai už puikų vertimą.

remtis šiandieninė Lietuvos Respublika? Ir atvirkščiai – kokios tuometinių valstybės kūrėjų nuostatos praėjus 100-ai metų mums atrodo nebepriimtinos?

Atsižvelgiant į šį kontekstą pagrindiniai gvildenami klausimai bus siejami su Tarybos narių politinėmis pažiūromis ir teisinėmis valstybinės sanklodos perspektyvomis. Bus mėginama atsakyti, kokiais pagrindais buvo ketinama kurti būsimą valstybės santvarką ir kokias pasekmes tai turėjo vidutinėje ir ilgalaikėje perspektyvoje. Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, išsamiau ketinu paliesti tris pagrindines sritis:

- kokia valstybinė santvarka turėjo ženklinti būsimą valstybę;
- kaip Tarybos požiūriu klostėsi santykiai su kaimyninėmis valstybėmis;
- kokias valstybines sienas ketino nubrėžti Taryba ir kaip ji planavo elgtis su etninėmis mažumomis?

VALSTYBINĖ LIETUVOS SANTVARKA

Dar kartą prisiminkime tuometinę situaciją: nuo 1915 metų rudens Lietuva buvo okupuota Vokietijos karių ir pavaldi tikrai karinei valdžiai. Kariuomenės atstovai traktavo vyriausiojo vado Rytuose kraštą – trumpai vadintą Oberostu – kaip jiems pavaldžią teritoriją ir pradėjo beatodairišką krašto ekonominį išnaudojimą. Administracijos karininkai jautėsi tarsi kolonijų valdytojai ir manė esantys visais atžvilgiais pranašesni už savo vietinius valstietiškos prigimties pavaldinius. „Lietuvis yra visiškai paprastas žmogus, kilęs iš plataus kraštovaizdžio, su kuriuo nesiskirdamas mėgaujasi paprasta ir nepretenzinga būtimi miškuose ir krūmuose, kalnuose ir upių slėniuose.“² 1916 metais savo įspūdžiais apie Lietuvą lakoniška forma pasidalijo Adolfas Höllriegelis. 10-osios armijos leisto laikraščio straipsnyje „Lietuva“ ją jis apibūdino tokiais žodžiais: „Jūra, smėlis, pelkė, karštinė, rusai, išdeginti namai. Tūkstantis metų taip yra Lietuvoje.“³ Šiuo požiūriu Oberosto štabo viršininkas generolas majoras Maxas Hoffmannas perteikė tik bendrai galiojusį įsitikinimą, kai 1917 metais kategoriškai atmetė bet kokių kalbų apie Lietuvos savarankiškumą galimybę. Pasak jo,

² Taip padėtis Lietuvoje vaizduojama vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado Ost pavidimu išleistoje studijoje *Das Land OberOst: Deutsche Arbeit in den Verwaltungsgebieten Kurland, Litauen und Bialystok-Grodno* (liet. *Oberosto kraštas: vokiečių darbas Kuršo, Lietuvos ir Balstogės-Gardino administracinėse srityse*). Hrsg. im Auftrage des Oberbefehlshabers Ost. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1914, 393. Plg.: „Lietuvis gyvena sau ramiai ir laimingai savo laukuose ir pievose. Jis nedega noru pasiekti aukštumų; vietoj nepatenkinamos medžioklės ir kovos dėl aukštesnės vertės daiktų pirmenybę jis teikia kančias keliančiai priklausomybei.“ Citata iš straipsnio „Litauische Liebeslieder“ (liet. *Lietuvių meilės dainos*) laikraštyje *Kownoer Zeitung*, nr. 311, 1916 lapkričio 9 d.

³ Höllriegel A. Litauen (liet. Lietuva). *Scheinwerfer* [liet. *Žibintas*; iliustruotas 10-osios armijos laikraščio priedas], nr. 189, 1916 gruodžio 31.

„<...> lietuviai galėtų savarankiškai tvarkytis lygiai taip pat, kaip, pavyzdžiui, mano dukra Ilse galėtų save pati auklėti.“⁴ Ilsei buvo 5 metai.

Nepaisant kariškių bekompromisiškumo Vokietijos vyriausybė privalėjo suteikti Lietuvai tam tikras savarankiško atstovavimo galimybes. Vokietijos politika sprendė dvigubą dilemą: viena vertus, dėl vis sparčiau plintančios tautų apsisprendimo teisės tiesioginė aneksija nuo 1917 metų pabaigos užsienio politikai būtų turėjusi katastrofišką poveikį. Kita vertus, Vokietijos politika Lenkijos atžvilgiu buvo žlugusi, nors 1916 metų lapkričio mėnesį paskelbė deklaraciją, žadėjusią Lenkijos valstybės sukūrimą, bet tikslingai paliko atvirą klausimą dėl jos sienų. Lietuva pradžioje veikiausiai figūravo kaip derybinis ir kompensacinis objektas būsimajai Lenkijos valstybei. Tik vėliau, kai atsikleidė Varšuvos fiasko, Lietuva pradėta vertinti kaip savarankiška teritorija. Okupacinė valdžia leido steigti iš Lietuvos atstovų sudarytą patikėtinių organą – Tarybą ir suteikė teisę šaukti parengiamąją konferenciją, į kurią 1917 metų rugsėjį Vilniun atvyko žymiausi Lietuvos inteligentijos atstovai.

Vokiečių išskaičiavimai numatė panaudoti Tarybą kaip legitimacinį organą lietuvių nacijai. Pradžioje šis žaidimas atrodė tikrai veikiantis: kaip visi žinote, 1917 metų gruodžio 11 dieną Taryba pareiškė paskelbti ne tik apie Lietuvos nepriklausomybę, bet ir apie glaudų šalies prišliejimą prie Vokietijos reicho. Ši pirmoji deklaracija šiandien yra beveik visiškai nugrimzdusi į užmarštį ir ne be pagrindo: labai jau aiškiai joje buvo atpažįstama Vokietijos rašysena ir labai jau sudėtinga būtų buvę tokiomis sąlygomis traktuoti Lietuvą kaip tikrai savarankišką bei suverenią valstybę. Tariamai nepriklausoma Lietuva turėjo visiems laikams su Vokietijos reichu sudaryti karinę sąjungą, o muitų ir piniginių sistemų konvencijų pagrindu būtų tapusi ir ekonomiškai pavaldi dominuojančiai centrinės Europos galiai. Iš esmės vokiečių planai gali būti vertinami tik kaip „netiesioginė aneksija“.

Tačiau 1917 metų gruodį veiksmai sukosi ne tik apie šią deklaraciją, bet ir kitus esminius klausimus, kurie jau Tarybos kūrimosi etape vaidino svarbų vaidmenį. Deklaracijos pirmąją pakopą laikytina jau minėtoji lietuvių konferencija, iš kurios kilo 20 pirmųjų Tarybos narių. Vienoje iš jos rezoliucijų buvo teigiama: „Laisvam Lietuvos plėtojimuisi turi būti sukurta nepriklausoma, demokratiniais pagrindais grįsta Lietuvos valstybė.“⁵ Iš tikrųjų čia minima formuluotė „demokratiniais pagrindais grįsta“ randama visuose atsišaukimuose kalbant apie būsimą valstybės santvarką. 1917 metų gruodį Taryba jau diskutavo apie pačią valstybės formą. Nuo pat pradžių svarstytos tik konstitucinės monarchijos arba respublikinės valdymo formos galimybės. Visgi

⁴ Cituojama pagal: Linde G. *Die deutsche Politik in Litauen im Ersten Weltkrieg* (liet. *Vokietijos politika Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metais*). Wiesbaden: Otto Harassowitz, 1965, 100.

⁵ Klimas P. *Der Werdegang des litauischen Staates von 1915 bis zu Bildung der provisorischen Regierung im Jahre 1918, dargestellt auf Grund amtlicher Dokumente* (liet. *Lietuvos valstybės genezė nuo 1915 m. iki laikinosios vyriausybės sudarymo 1918 m., nušviesta remiantis tarnybiniais dokumentais*). Berlin: Paß & Gartleb, 1919, 102.

prioritetą dauguma Tarybos narių dėl pragmatinių priežasčių teikė monarchiniam sprendimui, oficialiai motyvuojant šį pasirinkimą iškalbinga fraze „dėl esamų dabartinių sąlygų“⁶. Šių svarstymų šešėlyje negalima nepastebėti Vokietijos reicho ir jo pretenzijų bei reikalavimų Lietuvai. Todėl pasisakyta už konstitucinės monarchijos su katalikybę išpažįstančio valdovo įvedimu, tačiau kartu pabrėžiant demokratinio keliu išrinkto parlamento vykdomosios ir leidžiamosios valdžios prerogatyvas.

Taigi iki šio momento viskas lyg ir aišku – pastaroji Tarybos pozicija tebešmėžuos 1918 metų pavasarį ir vasarą. Visgi diskusijų protokolai aiškiai rodo, kad jos nariai nematė Tarybos kaip kompetentingos institucijos, galinčios galutinai spręsti valstybės formos klausimus. Iš tikrųjų per visą savo gyvavimo laikotarpį Taryba suvokė turimo mandato ribotumą. Nors ji ir matė save kaip lietuvių tautos atstovę, būsimos valstybės šerdį, tačiau principinius sprendimus apie būsimos valstybės valdymo formą galutinai turėjo priimti demokratiškai legitimuotas nacionalinis susirinkimas. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje paskelbti Tarybos posėdžių protokolai aiškiai patvirtina šitą netikėtą ir nebūtinai savaime suprantamą Lietuvos politikų orientaciją. Taigi, nepriklausomai nuo vokiečių ketinimų, Tarybai pavyko padėti fundamentą, ant kurio vėliau iškilo Lietuvos Respublika.

1918 metų vasario 16-oji taip pat neatsiejama nuo šito fundamentalaus sprendimo. Tarybos viduje vyko įnirtinga kova dėl vadinamosios Gruodžio rezoliucijos priėmimo. Tuo metu, kai pragmatikai dėl artėjančių Vokietijos ir Rusijos taikos derybų būtinai norėjo skelbti Lietuvos nepriklausomybę, kritikai manė, kad vokiečių iškelta kaina už nepriklausomybę esanti per didelė ir ragino anuliuoti Gruodžio deklaraciją. Tačiau kadangi vokiečiai vėliau net ir į minimalius „pragmatikų“ reikalavimus, pavyzdžiui, dėl konkrečių viešo nepriklausomybės paskelbimo terminų, dėl valdžios perdavimo ir dėl karių atitraukimo atsakydavo tik tuščiais žodžiais, Taryba nusprendė žengti dramatišką žingsnį ir 1918 metų vasario 16 dieną vėl skelbti Lietuvos nepriklausomybę. Tačiau šiuo atveju nebuvo kalbos apie amžiną sąjungą su Vokietija, o kalbėta, kaip ir 1917 metų rugsėjį, apie būsimą Lietuvą „demokratiniais pamatais“, o sprendimą apie valstybės valdymo formą paliekant nustatyti Steigiamajam seimui, kuris turėjo būti išrinktas demokratinio būdu visų gyventojų. Taip 1918 metų vasario 16-oji tapo tikrąją naujųjų laikų Lietuvos nepriklausomybės gimimo valanda, nors iki faktinės nepriklausomybės dar turėjo praeiti nemažai laiko. Tai, kad Vokietijos kariškiams pavyko sutrukdyti nepriklausomybės paskelbimo išplatimą, nė kiek nemenkina fundamentalių užsibrėžtų tikslų, kurie buvo formuluojami 1918 metų vasario 16-ąją.

Netgi Vokietijos istoriografijoje pervertintas epizodas su Tarybos inicijuotais vadinamaisiais karaliaus rinkimais turi būti matomas ką tik nupasakotame kontekste. Kaip žinia, 1918 metų vasarą Taryba vėl atsigržė į 1917 metų gruodžio mėnesio

⁶ *Ibid.*, 147.

diskusijas ir jausdama Vokietijos spaudimą pasisakė už Viurtembergo hercogo von Uracho kaip regento rinkimus. Šiuo žingsniu siekta užkirsti kelią blogesniai scenarijui, nes Vokietijoje tuo metu svarstyta personalinės unijos tarp Lietuvos ir Prūsijos arba Saksonijos sudarymo galimybė. Tokiomis sąlygomis realios valdžios neturintis katalikų kunigaikštis tikrai buvo mažesnė blogybė, juo labiau kad Lietuvos sostas von Urachui buvo pasiūlytas su sąlygomis, kurios vertos atidesnio dėmesio. Suvereną galėjo skirti ministrus tik „iš Lietuvos“, „mokančius ir vartojančius lietuvių kalbą“. Be parlamento sutikimo monarchui „nebuvo galima tapti kitos šalies valdovu“; jis privalėjo Lietuvoje gyventi su šeima, o norėdamas išvykti iš šalies ilgesniam nei dviejų mėnesių laikotarpiui per metus turėjo gauti parlamento sutikimą; dvaro ir valstybinė kalba buvo lietuvių⁷. Iš šių nuostatų matyti, kaip atkakliai Taryba dėl istorinės ir tuometinės grėsmės siekė išvengti personalinės unijos arba glaudesnio būsimo monarcho ryšio su jo kilmės šalimi. Be to, buvo numatyta, kad po dešimties metų nuo sosto užėmimo peržiūrėti konstituciją, kas bent teoriškai galėjo reikšti monarchijos panaikinimo pradžią. Visgi istorinio tyrimo kontekste neturėtų likti nepaminėta, kad Tarybos daugumos veiksmai tam tikra prasme reiškė nusigręžimą nuo Vasario 16-ąją paskelbtos lietuvių tautos teisės apie valstybinę valdymo formą spręsti laisvuose rinkimuose. Tik Vokietijos pralaimėjimas kare lėmė, kad visi ligitoliniai apmąstymai dėl monarchijos įvedimo tapo makulatūra ir šis valdymo formos sprendimas tapo nebeaktualus. Vėliau sosto klausimas buvo nušviečiamas kaip grynai taktinis žaidimas, siekiant suklaidinti vokiečius iki Reicho žlugimo. Tačiau 1918 metų pavasarį ir vasarą, net ir tuo atveju, jei dauguma Tarybos narių tuo ir buvo įsitikinusi, vokiečių pralaimėjimas dar nebuvo aiškus, o atvirksčiai – 1918 metų kovo mėnesį dėl vokiečių puolimo Prancūzijos šiaurėje Antantė buvo patekusi į sudėtingą padėtį. Nors kolaboravimo šešėlis Tarybą lydėjo dar ilgokai (kas Lenkijos pusės buvo kas kartą instrumentalizuojama), 1918 metų vasario 16-osios deklaracija net jei ir nepaneigė šio kaltinimo, tai bent parodė emancipaciją nuo Vokietijos reichio.

KAIMYNAI

Dėl istorinių priežasčių, kurių man šitoje vietoje nereikia aiškinti, Lenkija turėjo galimybę pretenduoti į svarbiausios ir esminės Lietuvos sąjungininkės vaidmenį. Tačiau jau per pirmąsias diskusijas aiškėjo, kad net teoriškai apie tokią galimybę negalėjo būti nė kalbos. „Su lenkais lietuviai niekad nesugyvens“, „ryšių su lenkais negali būti“. Krinta į akis tai, kad toks apodiktinis atmetimas randamas

⁷ Tekste cituojami pasazai, paimti iš Lietuvos Tarybos 1918 metais vasarą parengto konstitucijos projekto. Dabar iš naujo paskelbta: *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Parengė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras 2017, 425–427.

visuose protokoluose; prolenkiškos orientacijos galimybės naujoje Lietuvoje niekada nebuvo. Atšiaurią laikyseną sąlygojo, viena vertus, Lenkijos aspiracijos atkurti senąją Abiejų Tautų Respubliką ir jau bręstantis ginčas dėl Vilniaus krašto, o kita vertus, Lietuvos politikų puoselėjama krašto istorijos samprata. Didžiosios Kuni-gaikštystės glaudi sąjunga su Lenkija, kuri galiausiai privedė ne tik prie Lietuvos bajorų polonizacijos, bet ir lėmė galutinį suvereniteto praradimą Lenkijos padalijimų metu, Lietuvos nacionalistams atrodė kaip nuolatinis degeneracinis procesas, vedantis lietuvių naciją į Lenkijos dominavimą. Todėl Lenkija traktuota kaip istorinė Lietuvos valstybės griovėja ir dėl tuo metu jau bręstančių konfliktų pagrindinė nepriklausomybės priešininkė. Vien jau dėl šitos tiek emociškai, tiek faktiškai sąlygotos predispozicijos bendradarbiavimas su Lenkija, jau nekalbant apie bet kokio pobūdžio sąjungos su šia kaimyne sudarymo perspektyvas, buvo visiškai neįmanomas ir nevertintas kaip reali politikos galimybė, nes jis kardinaliai kirtosi su Lietuvoje puoselėjamu savos istorijos supratimu ir prieštaravo Lietuvos pretenzijoms į nepriklausomybę.

Carinė Rusija Lietuvoje viešpatavo daugiau nei 100 metų, kas nuo pat pradžių turėjo lemti tam tikrą Lietuvos distanciją Rusijos atžvilgiu. Nors Egidijaus Aleksandravičiaus, Antano Kulakausko⁸ ar Dariaus Staliūno⁹ tyrimų dėka nuolatinės spaudos vaizdinį pakeitė labiau diferencijuotas laikotarpio vertinimas, suprantama, kad Rusijos ir Lietuvos santykiai buvo neigiamai paveikti. Paskutiniame devyniolikto amžiaus trečdalyje inicijuota politika, kurią lydėjo rusifikacijos sąvoka, Lietuvoje taip pat turėjo konfesinį aspektą, kuris neturėtų likti neįvertintas bet kokių tyrimų kontekste. 1917 metų spalį įvykusi bolševikinė revoliucija, kuri su savo ideologiniais-socialiniais iššūkiais siekė esminių vidinės tvarkos permainų, galutinai reiškė bet kokių spekuliacijų apie suartėjimą su Rusija pabaigą, nors sovietų parama Vilniaus klausimu tapo ypatingų santykių tarp Kauno ir Maskvos pagrindu – apie tai vėliau.

Daug sudėtingiau, o kartu ir mažiau aiškumo buvo vertinant trečiąjį kaimyną – Vokietijos reichą. Apie germanofiliją Tarybos narių gretose tikrai negali būti nei kalbos: „Nieko nelaukiu nei iš rusų, nei iš vokiečių, noriu nepriklausomybės, bet reikia tartis, nes vokiečiai čia dabar ponai. Nėra lietuvių, kurie būtų už vokiečius, bet reikia tartis, nes tik jie čia yra.“¹⁰ Vertindami vokiečių tikslus lietuviai taip pat neturėjo jokių iliuzijų: „Lig šiol Lietuva vokiečiams rūpėjo tik kaip aneksijos, kolonizacijos šalis. Vokiečių valdžia yra buržujai, agrarai ir pramonininkai. Ir jei ji greitai pasikeis,

⁸ Žr.: Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Carų valdžioje Lietuva XIX amžiuje*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.

⁹ Žr.: Staliūnas D. *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*. Amsterdam: Rodopi, 2007.

¹⁰ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Parengė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, 47 (Šerno pranešimas).

tai aneksija paliks vokiečių Alfa Omega.¹¹ Santykių su Vokietija klausimas 1917 metų gruodžio ir 1918 metų sausio–vasario mėnesiais galiausiai tapo jau minėtų vidinių kivirčų Taryboje priežastimi, dėl to keliskart iš Tarybos buvo pasitraukę socialdemokratų ir kairiąsias pažiūras išpažįstantys jos nariai.

Prie to, žinoma, prisidėjo Mažosios Lietuvos klausimas, kurio Taryba derybose su Vokietijos puse dėl suprantamų priežasčių negalėjo įtraukti į savo darbotvarkę. Ryškėjant Vokietijos pralaimėjimui, Taryboje nors dar ir nebuvo pradėta kalbėti tiesiai, tačiau aiškiai duodama suprasti, kokių tikslų siekiama¹². Augustinas Voldemaras iškart po to, kai apsilankė Berlyne, pasakojo apie savo kelionę, Tarybos narys Draugelis jo paklausė, kokia gi Prūsų Lietuvoje situacija su tautų apsisprendimo teise. Voldemaras atsakė: „Vokiečiai priėmė apsisprendimo teisę Vilsono – todėl suprantama, kad Prūsų Lietuvos klausimas galės iškilti.“¹³ Galiausiai 1918 metų lapkričio 26 dieną Taryba pasveikino Vilių Gaigalaitį kaip „<...> Mažosios Lietuvos atstovą“ ir išreiškė „vilties, kad toji siena, kuri skiria dabar Mažąją Lietuvą nuo Didžiosios, bus sunaikinta“¹⁴. Taip Taryba patvirtino visus vokiečių nuogaštavimus.

Galima užsienio politikos orientacija į Antantės valstybes nebuvo itin daug žadanti alternatyva. Prancūzija pagrįstai laikyta Lenkijos globėja, kuri darė viską, kad paremtų savo pagrindinį partnerį rytuose prieš Vokietijos reichą. Tokia Paryžiaus laikysena sudėtingų Lenkijos ir Lietuvos santykių akivaizdoje darė Prancūziją mažiau patraukliu partneriu. Didžioji Britanija savo ruožtu, be jokios abejonės, Lietuvai buvo palankesnė, tačiau iki pat 1939 metų britų politikai vengė bet kokių įsipareigojimų Vidurio ir Rytų Europoje.

Iš užsienio politikos perspektyvų apžvalgos matyti, kad ir per trumpą Tarybos gyvavimo laikotarpį ryškėjo esminės užsienio politikos problemos ir iššūkiai. Šis įspūdis dar labiau sustiprėja pažvelgus į Lietuvos užsienio politiką, jos padėtį tarpukario laikotarpiu. Tuo metu ją ženklino esminė dilema: būti Versalio tvarkos *status quo* atstove Klaipėdos krašte ir kartu vesti aiškiai revizionistinį kursą Vilniaus klausimu. Nuoseklus Tarybos įsitikinimų tęstinumas iki pat paskutiniosios autoritarinio Smetonos režimo fazės užgniaužė naujos užsienio politikos paieškų galimybes, pavyzdžiui, 1934 metų užsienio reikalų ministro Lozoraičio bandymus gerinti santykius su Lenkija.

Su tuo siejosi ir fatališka priklausomybė nuo sovietų bei vokiečių vedamos politikos, nes pritarimo Vilniaus klausimu Lietuva galėjo tikėtis tik Berlyne ir Maskvoje. Todėl neatsitiktinai abi didžiosios valstybės buvo itin suinteresuotos priešprieša tarp

¹¹ *Ibid.*, 48 (Kairio pranešimas).

¹² Žr.: *Ibid.*, 106 (Kuzavo pranešimas), 108 (Klimo pranešimas), pavyzdžiui: „Apie Prūsų Lietuvą kol kas dar nekalbama; tai bus galima paskiau pertraktacijų keliu su Voki[etij]a tą klausimą išrišti.“

¹³ *Ibid.*, 380.

¹⁴ *Ibid.*, 400.

Lietuvos ir Lenkijos. Taigi akivaizdu, kad 1918 metais nubrėžtos gairės turėjo ženklių pasekmių ir užsienio politikos srityje. Šios pasekmės pastebimos mažiausiai iki 1940 metų vasaros, o atidžiau pažvelgus netgi iki nepriklausomybės kovų laikotarpio devintojo dešimtmečio pabaigoje, kai dar kartą kilo trintis tarp Lietuvos ir Lenkijos.

LIETUVOS SIENOS IR MAŽUMOS

Santykiai su kaimyninėmis šalimis yra neatsiejami nuo Lietuvos valstybės teritorijos klausimo. Nes, beveik kaip ir visoje Rytų bei Vidurio Europoje, Lietuvoje taip pat nebūta etniškai homogeniškos visuomenės. Tai buvo ypač akivaizdu vietovėse aplink Vilnių ir Suvalkus, kuriose gyveno didelės žydų bei lenkų tautinės grupės, o nuo 1923 metų ir Klaipėdos krašte. Visgi lietuvių savimonėje būtent Vilnius buvo neat-siejama, netgi esminė naujos valstybės dalis. Čia plakė Didžiosios Kunigaikštystės širdis, čia Gediminas statė savo pilį, čia guli lietuvių nacionalinio judėjimo ištakos; trumpai tariant – Vilnius privalėjo tapti Lietuvos sostine. Tačiau nuo pat pradžių lie-tuvių aspiracijos susidūrė su lenkų pasipriešinimu, kas lėmė, kad dar prieš įsteigiant Tarybą lietuvių atstovai kreipėsi į Vokietijos okupacinę valdžią siekdami „įrodyti“, jog Vilnius jokiū būdu nesantis lenkiškas miestas, bet priklausantis Lietuvai.

Pirmojo *Lietuvos Aido* numerio pasirodymas 1917 metų rugsėjo 6 dieną sutapo su Tarybos įsteigimu. Redaktoriaus skiltyje buvo teigiama, kad viduramžiais gyva-vusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė „<...> tėra mums brangus istorijos atminimas. Šiandien mes norime Lietuvos tomis ribomis, kuriose iš senų senovės gyvena Lie-tuvių giminė. Svetimieji tad gaivalai bus mūsų tarpe mažuma, kuriai turėsime pri-pažinti tinkamas teises, kaip tad pripažįsta ir kitos laisvosios demokratiškos šalys.“¹⁵

Šituose žodžiuose slypinti problematika yra akivaizdi, nes grynai etnografiniais pagrindais kuriamoje Lietuvos valstybės teritorijoje Vilnius ir Klaipėdos kraštas – švelniai tariant – nebūtinai būtų tapę sudedamąja naujosios valstybės dalimi. Dėl šios priežasties Taryba siekė išplauti sparnuotą tautų „apsisprendimo teisės“ sąvoką, susiedama etniškai homogeniškos nacionalinės valstybės siekį su ekonomiškai grin-džiamais sienų korekcijų reikalavimais. Visgi ekonomiškai būtinomis galėjo atrodyti daugybė teritorijų, todėl, kiek perdedant, galima kone kalbėti apie naujosios Lietu-vos etninių pagrindų nepaisymą. Kartu tokia formuluotė maskavo vidines diskusijas apie tikrąją etnografinės Lietuvos sampratą.

1917 metų rugsėjo mėnesio Vilniaus konferenciją organizavusių lietuvių etno-centristinė orientacija nėra atsitiktinė. Konferencijos paruošiamajame komitete

¹⁵ Cituojama iš: Klimas P. *Dienoraštis. 1915.XII.1. – 1919.I.19: pradedamas P. Bugailiško užrašais* 1915.VIII.23. – X.13. Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1988, 131: „<...> negali grįžti senovės Lietuva nuo Baltijos ligi Juodųjų jūrų... Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė... tėra mums brangus istorijos atminimas.“

atrenkant kandidatus svarbiausias kriterijus buvo, kad delegatai nepriklausytų vadinamiesiems „unionistams“, tai yra Lenkijos ir Lietuvos sąjungos šalininkams. Tad nežymūs bandymai susitarti su mažumomis bent atskirose srityse jau 1917 metų rudenį greitai nuslūgo. Situaciją lakoniškai apibendrina Petras Klimas savo dienoraštyje įrašydamas: „Tarybos su lenkais, žydais dėl mokyklų pasibaigė zero.“¹⁶ Praėjus metams Antaną Smetoną baltarusiai įvardijo kaip po vokiečių sparneliu veikiančią jų interesų proteguotoją ir karjeristą. O 1917 metų rugpjūtį organizaciniame komitete skaitytame pranešime Klimas informavo, kad Vilniuje baltarusiai su lietuviais iš pradžių gerai bendradarbiavę, tačiau pradėjus kalbėti apie nepriklausomybę atsi-traukė. Dar negatyviau vertintas žydų elgesys, kuriam iš lietuvių perspektyvos buvo būdingas ne tik „sacro egoismo“, bet ir žydų visiškai apatiškas požiūris į Lietuvos nepriklausomybę bei simpatija Rusijai.

1917 metų vėlyvą vasarą, Lietuvos Tarybos įkūrimo planams vis labiau progresuojant, buvo priimtas pirmas principinis ir esminis preliminarus sprendimas. Į šį pozicijų išsiaiškinimo procesą buvo įtraukti ir „<...> santykiai su žydais, lenkais ir baltarusiais. Lietuvą tveriant – Lietuviai tesprendžia, o ne mažumos.“¹⁷ Socialdemokratas Steponas Kairys nebuvo patenkintas šiuo principiniu sprendimu ir teigė, kad, būdamas demokratas, jis turintis skirti dėmesį visiems piliečiams. Jam buvo „paaikškinta, jog sprendžiant **tautinį** valstybės atsiradimą, svetimos mažumos apskritai negali būti traukiamos balsuoti, nes jos tam klausimui arba visuomet priešingos, arba indiferentiškos... Kas kita – valstybei jau susidarius. Tada demokratizmo principai gauna visos reikšmės.“¹⁸ Kairys nenorom pritarė šiems argumentams. Tačiau kritiškai vertinant tokią laikyseną neturėtų būti pamirštama, kokia tuo metu įkaitinta atmosfera jau tvyrojo Vilniuje. Ne tik lenkai, bet ir baltarusiai pradėjo reikšti pretenzijas į šį miestą būsimai savo valstybei. Savo ruožtu žydų mažuma, kaip jau minėta, bent jau lietuvių nuomone, veikusiai palankiau buvo linkusi vertinti Rusiją, kad neprarastų ryšių su tenykšte žydų bendruomene. Baltarusiams ir lenkams pradėjus agituoti prieš organizacinę konferenciją, Klimas savo dienoraštyje niūriai pažymėjo: „Vieni lietuviai neturį teisės Lietuvos likimo spręsti.“¹⁹

¹⁶ *Ibid.*, 116.

¹⁷ *Ibid.*, 176.

¹⁸ *Ibid.*, 177.

¹⁹ Klimas P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. In *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos Dešimtmetis 1918–1928*. Parengė Vyriausias Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms ruošti komitetas. Kaunas: Šviesa 1990, 6–7: „Komiteto nusistatymu konferencijoje galėjo dalyvauti tik lietuviai arba *tie Lietuvos piliečiai, kurie iš savo darbų buvo žinomi, kaip aiškūs Lietuvių tautos ir krašto gerovės šalininkai*. <...> kad Lietuvos likimui spręsti turi visų pirma savitarpy susiprasti Lietuvių tautos atstovai. Ir tik lietuviams – krašto gyventojų daugumai – savo siekimus nustačius, galėjo eiti tarybos su kitomis tautinėmis mažumomis.“ Plg. taip pat diskusijas: *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, 62. Buvo pasilikta teisė taip pat kviešti asmenis, „<...> kurie dar nemoka lietuviškai, bet iš savo darbų yra žinomi kaip aiškūs mūsų tautos ir mūsų krašto gerovės šalininkai.“

Reikia pasakyti, kad deklaracijų su palankiais ketinimais tikrai netrūko. Jose buvo remiamasi istorine viduramžių Didžiosios Kunigaikštystės tolerancija arba lietuvių patirtimi būnant mažuma carinėje imperijoje. Tarybos pirmininkas Antanas Smetona vieno pranešimo Berlyne metu visgi pasirinko labiau neįpareigojančią kalbą. Pasak jo, „lietuviai, kurie patys patyrė įvairiausių persekiojimų ir priespaudų, neketina vykdyti naujoje Lietuvoje gyvenančių nacionalinių mažumų priespaudos, bet atvirksčiai, garantuoja jiems tokias pačias teises; tai ypatingai liečia žydus.“²⁰ Be to, šias istorines reminiscencijas aptemdė paplitusi nuomonė, kad Lietuvos liberalumas šaliai neišėjo į naudą. Smetonos teigimu, „Lietuva per daug tolerantiška buvo, dėl to ir žuvo... Mes toleravome mažumas, bet jos netoleravo mūsų.“²¹ Šiame kontekste nestebina, kad Smetona Berlyno publikai iškalbingai aiškino Tarybos ketinimą papildyti savo gretas lietuviais iš užsienio, bet nė žodžiu neužsiminė apie mažumų atstovus kaip galimus Tarybos narius. Tačiau būta ir kitų požiūrių, turinčių tam tikrų sąsambių su dabarties aktualijomis. Viename atsisaukime į „Lietuvos piliečius“, kurį pasirašė „Nepriklausomos demokratinės Lietuvos sąjunga“, mažumoms žadėta įstatymiškai įtvirtinta autonomija švietimo ir kultūros klausimais bei visų piliečių lygybė prieš įstatymą.

Tačiau konferencijos baigiamojoje rezoliucijoje, priešingai, aptinkama akivaizdžiai gynybinio pobūdžio formuluotė, nes čia tik užsimenama, kad mažumoms garantuojamos sąlygos savai kultūrai puoselėti. Be to, pažymėtina, kad konferencija mažumoms numatė nuo penkių iki šešių vietų Taryboje, tačiau buvo įdomus apribojimas: mažumos nors ir turėjo teisę rinkti atstovus iš savo tarpo, bet „<...> su sąlyga, kad jie pritaria pagrindinei nepriklausomybės rezoliucijai, nedalyvavo antilietuviškoje akcijoje ir bent [pasyviai – J. T.] supranta lietuvių kalbą.“²²

Iš praėjusių 100 metų įvykių perspektyvos santykiai su mažumomis turbūt labiausiai juntami. Tautinės valstybės idėja, susijusi su kiek galima homogeniškesnės valstybės vaizdiniu, kilusi per Prancūzijos revoliuciją, stipriai pasireiškusi devyniolik-tame amžiuje ir įgavusi simbolinę reikšmę kuriant Vokietijos reichą bei suvienijant Italiją, buvo ta idėja, į kurią orientavosi Rytų ir Vidurio Europos valstybių kūrėjai. Tai, kad šitoje Europos dalyje etninė situacija buvo kitokia – priminti galima tik žydų ir vokiečių mažumas – išblėso „tautų apsisprendimo teisės“ akivaizdoje. Tie, kas iš tuometinių Lietuvos valstybingumo idėjos nešėjų reikalauja atviresnės, moderniai formuluojant, daugiakultūrės naujos valstybės vystymosi trajektorijos, neįvertina to meto konkrečios istorinės situacijos ir politinių perspektyvų.

²⁰ Smetona A. *Die litauische Frage* (liet. *Lietuvos klausimas*): Berlyne skaityta paskaita. Berlynas: Naujoji Lietuva 1917, 31. Charakteringa, kad Smetona Berlyno publikai iškalbingai skelbė Tarybos ketinimą į savo gretas priimti lietuvius iš užsienio, tačiau nė vienu žodžiu nepaminėjo mažumų atstovų kaip galimų Tarybos narių.

²¹ Plg. pranešimai iš: *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, 113, 174.

²² Cituojama iš: Linde G. *Die deutsche Politik in Litauen im Ersten Weltkrieg* (liet. *Vokietijos politika Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metais*). Wiesbaden: Otto Harassowitz, 1965, 94. Cituojama iš: Klimas P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990, 103.

Leiskite man dar trumpai paliesti Vokietijos vaidmenį bendrame analizuojamos temos kontekste. Iš aukščiau pasakyto išplaukia, kad Vokietijos politika buvo grįsta konkrečiais šalies interesais, o tiesioginio Lietuvos prišliejimo atsisakyta tik atsižvelgiant į užsienio politikos dėsningumus ir siekio neprarasti reputacijos. Lygiaverčiu partneriu Lietuva niekada nelaikyta. Tai, beje, yra vienas didžiųjų skirtumų, palyginti su 2017 metais, kai trečią kartą per pastaruosius 100 metų Lietuvoje dislokuojami vokiečių kariai. Bundesveras Lietuvoje veikia kaip rėminė valstybė aljanso, kuriam Baltijos respublika ir Federalinė respublika priklauso savo noru dėl taikos Europoje užtikrinimo, kontekste. Ir šiuo aspektu 1918 metų vasario 16-osios įvykiai tiesiogine prasme atrodo „istoriškai“.

IŠVADOS

Reziumuojant galima teigti, kad Taryba daugeliu atžvilgiu yra to meto reiškiny. Tarybos atkakli nuostata dėl valstybinės teritorijos, peržengiančios etnografines šalies ribas, Vidurio ir Rytų Europoje tikrai nebuvo išskirtinė. Nustebinti negali ir jau aiškiai Lietuvos Taryboje ryškėjantys keblumai su lenkais, kurie apsunkino visą tarpukario laikotarpį. Šiame kontekste pirmiausia regionu apsiribojantis ginčas dėl Vilniaus turėjo europinės politikos reikšmę. Tvirtos Lietuvos pretenzijos į Vilnių veiksmingai ir ilgam sužlugdė visus bandymus Baltijos regione išplėsti vadinamąjį Mažosios Antantės aljansą, kuris turėjo apsaugoti Rytų ir Vidurio Europą nuo vokiečių bei sovietų revizionistinių reikalavimų. Kaip tik dėl to Vokietijos reichas ir Sovietų Sąjunga buvo tos šalys, kurios Vilniaus klausimu palaikė Lietuvos pusę. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Vokietijos užsienio reikalų ministerijoje netgi kalbėta apie antilenkišką ašį „Berlynas-Kaunas-Maskva“.

Žinoma, istorija tam tikra prasme patvirtino Tarybos tiesą, nes Vilnius ir Klaipėda šiandien priklauso Lietuvos Respublikai – ir niekas tuo neabejoja, ir nekvestionuoja šių dviejų sričių priklausomybės Lietuvai fakto. Ir visgi, nepaisant šio, jei norite, Lietuvos politikos „laimėjimo“: kame slypi ypatinga 1918 metų vasario 16-osios reikšmė, kas yra tas esminis reiškiny, su kuriuo siejamas šis įvykis? Manau, atsakymas yra akivaizdus – Nepriklausomybės deklaracijoje 20 Tarybos narių pasisakė ne tik už Lietuvos suvereniteto atstatymą su sostine Vilniuje, bet ir už tai, kad ši valstybė būtų statoma ant demokratinių pamatų. Tiesą sakant, šioji Tarybos valia, kaip Jūs visi žinote, išsipildė tik prieš maždaug ketvirtį amžiaus – būtent todėl mes turime atminti Vasario 16-ąją. Nuo tos dienos Taryba ne tik įkūnijo tautinę Lietuvos nepriklausomybę, bet ir tapo demokratiniiais pagrindais kuriamos valstybės simboliu. Tikrai 1989 metais Lietuvos Respublika vėl tapo realybe.

LITERATŪRA

- Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Carų valdžioje Lietuva XIX amžiuje*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Das Land OberOst: Deutsche Arbeit in den Verwaltungsgebieten Kurland, Litauen und Bialystok-Grodno*. Im Auftrag des Oberbefehlshabers Ost. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1914.
- Höllriegel A. Litauen. *Scheinwerfer*, nr. 189, 1916 gruodžio 31.
- Klimas P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. In *Pirmasis nepriklausomas Lietuvos Dešimtmetis 1918–1928*. Parengė Vyriausias Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms ruošti komitetas. Kaunas: Šviesa, 1990.
- Klimas P. *Der Werdegang des litauischen Staates von 1915 bis zu Bildung der provisorischen Regierung im Jahre 1918, dargestellt auf Grund amtlicher Dokumente*. Berlin: Paß & Gardleb, 1919.
- Linde G. *Die deutsche Politik in Litauen im Ersten Weltkrieg*. Wiesbaden: Otto Harassowitz, 1965.
- Staliūnas D. *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*. Amsterdam: Rodopi, 2007.
- Tauber J. 'No Allies'. The Lithuanian Taryba and the National Minorities 1916–1918. *Journal of Baltic Studies*, nr. 38, 2007, 433–444.
- Tauber J. Die Last der Geschichte. In *Ostseeprovinzen, Baltische Staaten und das Nationale*. Parengė N. Angermann ir kt. Münster: LIT, 2005, 389–402.
- Tauber J. Eine Frage der Taktik: Preußisch-Litauen und die litauische Nationalbewegung 1914–1918. In *Navicula Litterarum Balticarum*. Parengė S. Kessler ir Ch.Schiller. Wiesbaden: Harrasowitz, 2006, 241–249.
- Tauber J. Stubborn Collaborators: The Politics of the Lithuanian Taryba, 1917–1918. *Journal of Baltic Studies*, nr. 37, 2006, 194–209.

ŠALTINIAI

- Klimas P. *Dienoraštis. 1915.XII.1. – 1919.I.19: pradedamas P. Bugailiškio užrašais 1915.VIII.23. – X.13*. Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1988.
- Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Parengė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017.
- Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Parengė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslo, 1991.
- Smetona A. *Die litauische Frage*. Berlynas: Naujoji Lietuva, 1917.

Joachim Tauber

REESTABLISHING AN INDEPENDENT STATE – THE SIGNIFICANCE OF THE COUNCIL OF LITHUANIA IN LIGHT OF THE CENTENNIAL

SUMMARY. The article focuses on the question, which conception about the future Lithuanian state the members of the Taryba had and how these perceptions should be seen a century later. The beliefs of the Taryba will be shown in three central issues: the inner order of the future state, the relations with the neighbouring countries, the minority policy.

KEYWORDS: Taryba, Independent Lithuanian state, Minority policy, Foreign Policy, End of WW I.